

ר' אהרן פרידמן

פְּתַחוּ שֶׁל גִּיהֲנָם

ציני הר הברזל

בדיני כשרות הלולב, שנינו במשנה ריש פ"ג דסוכה "צִנִּי הַר הַבְּרָזֶל, כְּשֵׁרוֹת".

ובגמ' שם מובאת דרשה אגדית על דברי המשנה :

"אמר רבי מריון אמר ר' יהושע בן לוי, ואמרי לה תני רבה בר מרי משום רבן יוחנן בן זכאי, שתי תמרות יש בגיא בן הנם, ועולה עשן מביניהם. וזהו ששנינו 'ציני הר הברזל כשרות' וזו היא פתחה של גיהנם".

והדברים צריכים באור מה ענין פתחו של גיהנם עם ציני הר הברזל, שפשט עניינם הוא לולבים בעלי עלים מועטים¹. ועוד כיצד מתקשרים הדברים עם כשרותו של הלולב.

פתחו של גיהנם

מימרא זו מופיעה גם בגמ' בעירובין יט. בהקשר של דיון שלם על פתחי הגיהנם.

"ואמר רבי ירמיה (בר) אלעזר שלשה פתחים יש לגיהנם : אחד במדבר ואחד בים ואחד בירושלים. במדבר, דכתיב 'וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה'². בים, דכתיב 'מבטן שאול שועתי שמעת קולי'³. בירושלים, דכתיב 'נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים'⁴. ותנא דבי רבי ישמעאל 'אשר אור לו בציון' זו גיהנם. 'ותנור לו בירושלים' זו פתחה של גיהנם. ותו ליכא והאמר ר' מריון אמר ר' יהושע בן לוי ואמרי לה תנא רבה בר מריון בדבי רבי יוחנן בן זכאי שתי תמרות יש בגי בן הנם ועולה עשן מביניהן וזו היא ששנינו ציני הר הברזל כשרות וזו היא פתחה של גיהנם דילמא היינו

¹ בגמ' שם מובאת ברייתא ש-'ציני הר הברזל פסולות' והעמידה הגמ' דכאשר העלים מכסים את כל

השדרה (בלשון הגמ'-ראשון בצד עיקרון) כשרות, וכשלא פסולות.

² במעשה קרח, במדבר טז, לג'.

³ ביונה הנביא, יונה ב', ג'. ועיין מש"כ לקמן הערה 9.

⁴ ישעיה לא', ט'.

דירושלים".

נראה בפשטות ששלשת פתחי הגיהנם מכוונים כנגד שלשת חלקי העולם כמבואר במדרש חז"ל⁵

"העולם כולו שלישי מדבר שלישי ישוב שלישי ים".

כנגד שלשת חלקיו של העולם, מכוונים הם גם שלשת פתחיו של הגיהנם, בכל בחינה ובחינה יש את אפשרות החטא והכשלון, ובכל בחינה מצוי גם המקום המיוחד לעונש. ולהבין הדברים על נכון נביא מתחילה את דברי רבנו הגדול הגר"א בביאוריו לתיקוני זוהר⁶ שמהם פינה ויתד להאיר את סוגייתנו כולה.

"המבול וסדום, חד מיא וחד אשא, וכן בגיהנם דנין בתלגא ואשא. 'תלגא' על ביטול מצוות עשה שהן העצלות. ו'אשא' על מצוות לא תעשה. הממהרים לעשות רע. שכן ביצה"ר הן אלו שנים: חמימו לעבירה וקרירו וכבודות למצוה. דמשני סיטרין אילין, ימינא ושמאלא, אתייהבו מ"ע ומל"ת... והן ב' יצרין דכורא ונוקבא של אדם, רוצח ונואף, ישמעאל ועשו⁷. והן התאווני⁸ והכעסני, דכורא בכעסני ונוקבא 'נפת תטפנה שפתי זרה'. וכנגד ימות החמה והגשמים, מיא ואשא".

ונראה שכנגד שתי הבחינות שכתב הגר"א (כעסני ותאווני) מכוונים הים והמדבר. המדבר כנגד הכעסני והים כנגד התאווני⁹ וזה ענין ב' פתחי הגיהנם במקומות אלו.

התּפּת

הפתח השלישי המכוון כנגד הישוב שבעולם, מצוי בירושלים, שענינה המרכז העולמי לעבודת ה'. כנגד המזבח ששימש לעבודת ה' מצויה בגיא בן הנם התּפּת שעליה שורפים ילדים לעבודת המולך כמתואר בירמיהו ז', לא'.

⁵ מדרש זה מובא ברבנו בחיי בראשית א', לא', ויקרא ב', יג'. (ובמהדורת הרב שעוועל לא מצא מקורו).

⁶ תיקון ע', במהדורה עם ביאור הגר"א דף קנא. .

⁷ ישמעאל - נואף, עשו - רוצח.

⁸ והתאווני שייך אל העצלות כיון, שע"י בקשת התענוגות מתגבר כח הגוף ורוצה מנוחה דלא כהרוח השואף לתנועה ועשייה. ועיין ביאור הגר"א למשלי ב', טז'-יח', שהתאה קשורה אל הרצון לישוב ולמלאות תאוותיו. וכן המים מבקשים את המנוחה במקום השפל, לעומת האש השואפת כל הזמן למעלה.

⁹ וכדמצינו בדור המבול שנדונו במים והיו כנגד התאווני וכדכתב הגר"א. ועוד נראה שהים משמש כדרך מעבר להשיג את חמודות ותענוגות העולם וזהו ענין בריחת יונה ל'תרשיש'. כדכתב הגר"א בביאורו ליונה א', ג' "תרשישה-אחר תאות עולם הזה לעשרו וכמ"ש 'תרשיש סחרתך מרוב כל הון'. ששם כל הכסף והזהב" עכ"ל ושם נכנס יונה לגיהנם דרך פתח שְׁפָיִם וכדאיתא בסוגיא עירובין יט. שהבאנו לעיל.

"וּבְנוּ בְמוֹת הַתִּפְתָּ אֲשֶׁר בָּגִיא בְן-הַנֶּם לְשָׂרֵף אֶת-בְּנֵיהֶם וְאֶת-בְּנֹתֵיהֶם בְּאֵשׁ
אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא עֲלִתָה עַל-לְבָבִי".

תפת זו המסמלת את העבודה זרה במלא תיעובה היא מקום הפתח השלישי
לגיהנם (וכפי שנבאר ונרחיב בעז"ה לקמן).

השתא דאתינו לעבודת המולך נעיר שתי הערות בענינה שמתוכם יתבאר לנו עומק
משמעות פתחו השלישי של הגיהנם.

א) שתי אזהרות אנו מוצאים בספר ויקרא בענין המולך האחת בסופה של פרשת
ערייות בין אסור אשת איש לבין אסור משכב זכור :

"וְאֶל-אִשְׁתְּ עַמִּיתְךָ לֹא-תִתֶּן שְׂכֵבְתְּךָ לְזָרַע לְטַמְאָה-בָּהּ: וּמִזְרַעַךְ לֹא-תִתֶּן
לְהַעֲבִיר לְמִלְךָ וְלֹא תַחֲלֵל אֶת-שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה: וְאֶת-זָכָר לֹא תִשְׁכַּב
מִשְׁכַּבֵּי אִשָּׁה תוֹעֵבָה הוּא".

והשניה בויקרא כ' בפרשה אחת עם האובות והידעונים :

"וְאֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן-הַגֵּר הַגֵּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
יִתֵּן מִזְרָעוֹ לְמִלְךָ מוֹת יוֹמֶת עִם הָאָרֶץ יִרְגְּמָהוּ בְּאָבֶן... וְהִנָּפֵשׁ אֲשֶׁר תִּפְגְּחַ
אֶל-הָאֵבֶת וְאֶל-הַיְדַעְנִים לְזָנַת אַחֲרֵיהֶם וְנִתְּתִי אֶת-פְּנֵי בְּנִפְשׁ הַהוּא וְהִכְרַתִּי
אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ"

ההופעה השניה טבעית ומתאימה, אך הראשונה אומרת דרשני וכי מה ענין מולך
אצל עריות.

ב) הגמרא במסכת סנהדרין סד : עוסקת בדרך עבודת המולך המחייבת סקילה
"אמר רב יהודה אינו חייב עד שיעבירונו דרך העברה היכי דמי אמר אביי
שרגא דליבני במיצעי נורא מהאי גיסא ונורא מהאי גיסא ורבא אמר
כמשוורתא דפוריא".

וברש"י שם :

שרגא דליבני - שורת לזנים גזוהה לזנה על לזנה והאש מכאן ומכאן
ומעבירין עליו. כמשוורתא דפוריא - ...קופץ צרגליו כדרך שהתינוקות
קופלזין בימי הפורים, שהיתה חפירה צארכז והאש צוער צו והוא קופץ
משפה לשפה.

שתי דרכי העברה אלו אומרות 'דרשונו וחיו'. מה ענינן ולמה רמיזתן.

שני דקלים

הישוב מורכב משלובם של המדבר והים. היבשה מחד, והמים המחיים מאידך,
יוצרים אפשרות של ישוב בני אדם שתפקידם עבודת ה' ומלחמה בשני היצרים הנ"ל
התאווני והכעסני.

שני יצרים אלו הם בבחינת דכורא ונוקבא וכמו שהבאנו לעיל בשם הגר"א¹⁰ וזה ענינם של שני הדקלים שביניהם הפתח לגיהנם (שבישוב) וכמו שנבאר.

הדקל מיוחד בין שבעת המינים בהיותו עץ חד מיני, שכדי להוציא פרות יש צורך בשני עצים זכר ונקבה וכבר המשילו חכמים את הקב"ה וכנסת ישראל בשני דקלים :

"מה תמרה זו יש לה תאוה, כך צדיקים יש להם תאוה. מה תאותם ? הקב"ה, שנא' (ישעיה כו) "נפשי אויתך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך כי כאשר משפטך לארץ צדק למדו יושבי תבל". א"ר תנחומא מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן ולא היתה עושה פירות והיו מרכיבין אותה ולא עשתה פירות אמר להם דקלי תמרה היא רואה מיריחו והיא מתאוה לה בלבה והביאו ממנה והרכיבו אותה מיד עשתה פירות כך כל תאותן וצפויין של צדיקים הקדוש ברוך הוא"¹¹

נראה ששני הדקלים שבגיא בן הנם רומזים לקב"ה ולכנסת ישראל והעשן שביניהם הוא החציצה וההפרדה שקיימת ביניהם. לכן נקראים דקלים אלו ציני הר הברזל על שם יצר הרע שנקרא הר כדאיתא בסוכה נב.

"לעתיד לבא מביאו הקב"ה ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים צדיקים נדמה להם כהר¹² גבוה ורשעים נדמה להם כחוט השערה".

וברזל¹³ כדאיתא בפסחים פה : וסוטה לח :

"א"ר יהושע בן לוי אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים".

וביאור הענין ביתר עומק :

לשני היצרים הנ"ל שורשים רוחניים.

הכעס נובע מהרצון לשלוט ולקבוע וכאשר אין רצונו של אדם נעשה, מיד הוא כועס. הכעס מעיד על שכחת ה' ועל המחשבה שלאדם יש את הזכות שרצונו יעשה.

וזהו ענין מאמרם ז"ל בשבת קה :

"תניא ר"ש בן אלעזר אומר משום חילפא בר אגרא שאמר משום ר' יוחנן

¹⁰ וכן כתב במקומות הרבה ומהם במשלי ב', יב' עיי"ש.

¹¹ במדבר רבה פרשה ג'.

¹² מחמת גובהו וכמו שמפורש שם ובמהרש"א שם שדרשה זו היא על המילים 'הר שעיר' משכנו של עשו.

¹³ ונראה שנרמז כן בפרשת בנין המזבח בציווי 'לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה' ובמכילתא 'מכאן היה רבי שמעון בן אלעזר אומר המזבח נברא להאריך שנותיו של אדם והברזל נברא לקצר שנותיו של אדם אינו רשאי להניף המקצר על המאריך'. ועל דרך הרמז ברז"ל אותיות לב זר שמרחיק את האדם מהקב"ה.

בן נורי המקרע בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו והמפזר מעותיו בחמתו
יהא בעיניך כעובד ע"ז שכך אומנתו של יצה"ר היום אומר לו עשה כך
ולמחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו עבוד ע"ז והולך ועובד א"ר אבין
מאי קראה 'לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר' איזהו אל זר שיש
בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע".

וכן אמרו בנדרים כב:

"אמר רבה בר רב הונא כל הכועס אפי' שכינה אינה חשובה כנגדו שנאמר
'רשע כגובה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזמותיו'".

התאווה נובעת מהחשק לקבל הנאה מהעולם ולהיות נפעל על ידו. בהיפוך גמור
מהכעס המבטא את הבקשה לשלוט בעולם. אך טעותם של בעלי התאווה דומה לטעותם
של בעלי הכעס. הם רואים את עצמם כמרכז שסביבו צריך העולם לסבוב. ומתקיים בהם
הפסוק במשלי "לְתַאֲנָהּ בְּקֶשׁ נִפְרָד בְּכָל תּוֹשֵׁיחַהּ תִּגְלַע"14.

ונראה לומר על פי דברינו, שעל ידי ב' חטאים אלו (כעס ותאווה) גורמים לפירוד בין
קוב"ה וכנסת ישראל (הנרמזים בדקלים). על ידי הכעס מסלקים את קוב"ה כיון
שבכעסו מתעלם האדם ממציאיות ה' בעולם. ואילו על ידי התאווה גורמים פירוד לשכינה
(היא כנסת ישראל), שענינה הרצון לקבל ולהיות מושפעת מרבונו של עולם, השפעה
שמשמעותה קבלת עול מלכות שמים ועול מצוות לטוב לנו כל הימים. ואילו האדם הנכשל
בתאוותו מְכַנֵּן את תכונת הקבלה שבנפשו לעבר עניני העוה"ז תוך שימת עצמו במרכז
ואינו מכוונה כראוי להכנעה כלפי שמיא. זהו ענין הפרוד בין שני הדקלים ע"י ב' יצרים
וכמו שנתבאר.

ונראה שלזה רמזו חכמינו בדמותם את החיבור בין הקב"ה לכנסת ישראל לשת
תמרות.

"ואתם הדבקים בה' אלהיכם כשתי תמרות הדבוקות זו בזו"15

לולב - לו לב

במשנה פרק ה' מסוכה לגבי מנהגי יום שביעי של חג (הושענא רבא) מובאת דעתו של
ר' יוחנן בן ברוקה:

"רבי יוחנן בן ברוקה אומר חריות של דקל היו מביאין וחובטין אותן

¹⁴ משלי יח', א'. ופירושו שע"י בקשת התאווה נפרד האדם מן החברה כי אינו מסתדר בין בני אדם
בבקשו תמיד טובת עצמו. וזהו שדרשו בגמ' (נזיר כג: והוריות י:) פסוק זה על לוט שנפרד מאברהם
במעשה הרועים.

¹⁵ סנהדרין סד. והכוונה כשני עצי תמר שאינן יכולין זה בלא זה. (ולא כפירוש המקובל שמדובר בשני
פרות הדבוקים זה לזה, שהרי בהם שייך פרוד).

בקרקע בצדי המזבח ואותו היום נקרא חבוט חריות".

ובגמרא שם פירשו את טעמו :

"אמר רב הונא מ"ט דרבי יוחנן בן ברוקה, דכתיב 'כפות'- שנים, אחת ללולב ואחת למזבח. ורבנן אמרי כפת כתיב. ר' לוי אומר כתמר מה תמר זה אין לו אלא לב אחד אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים".

את דברי ר' לוי פירש רש"י שם כנתינת טעם נוספת לדעת רבי יוחנן¹⁶.

אולם לענ"ד נראה, שאפשר לפרש¹⁷ את דברי ר' לוי כהסבר לפסוק "כַּפֹּת תִּמְרִים".

הסתירה הנגלית בין הקריאה 'כפות' לבין ההלכה של 'לולב אחד' הביאה את חכמים לדרוש את הפסוק לפי הכתיב כשלעצמו 'כַּפֹּת כתיב'¹⁸. ור' לוי ממלא אחריהם ומישב את הסתירה בין פשוטו של מקרא להלכה. 'תמר זה אין לו אלא לב אחד', אמנם נאמר כפות תמרים לשון רבים, אך רק חיבורם של השניים (המכוננים כנגד קוב"ה וישראל) יוצר את הפרי. ולכן נוטלים רק לולב אחד, ואפשר שהלולב עצמו מסמל בשני צדדיו את חיבורם של שני הדקלים ומכאן חשיבות אחידותה של התיומת וההלכה שנאמרה בה :

"אמר רבי יוחנן אמר רבי יהושע בן לוי נחלקה התיומת נעשה כמי שניטלה התיומת ופסול".

ורמז יש בדבר מגופו של אדם שאבריו החיצוניים כפולים הם (עיניים, אזניים וכו') וגלו הלב הפנימי אחד הוא. ועל כן אמרו חכמים¹⁹

"הרואה לולב בחלום אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים".

אש הגיהנם

שנו חכמים במסכת סוטה יז.

"דריש ר"ע איש ואשה זכו שכינה ביניהן לא זכו אש אוכלתן²⁰. אמר רבא ודאשה עדיפא מדאיש²¹ (מ"ט) האי מצרף והאי לא מצרף²²".

¹⁶ ז"ל רש"י שם "טעמא דרבי יוחנן בן ברוקה לאו מקרא נפיק אלא סברא שהוא סימן יפה לקילוסן של ישראל".

¹⁷ אע"פ שדברי ר' לוי ניתנים להתפרש בדרכים אחרות, מ"מ דְּרָשְׁתָּנוּ על השוני בין הפשט לדרש יכולה לעמוד כשלעצמה.

¹⁸ כיוצא בו איתא בדף לב. "ואימא תרתי ? כפי דתמרי כפת כתיב, ואימא חדא ? להווא כף קרי ליה".
¹⁹ ברכות נז.

²⁰ ברש"י שם "לא זכו אש אוכלתן- שהקב"ה מסלק שמו מביניהן ונמצאו אש ואש".

²¹ וברש"י "ודאשה עדיפא מאיש- אש של אשה קשה וממהרת לאכול וליפרע משל איש".

²² וברש"י "מ"ט האי מצרף- אש של אשה נוחה להדליק מהר שאין אות של שם מפסיק אלא מחובר הוא ונקרא אש. אבל של איש אין אותיות של אש מצטרפות יחד שה-י' של שכינה מפסקת".

שתי אישות²³ אלו, הן הן שני הקלקולים של כעס ותאוה המקלקלים כל חלקה טובה בבנינו של הבית ואינם מאפשרים השראת שכינה²⁴.

שתי עברות אלו הן אישו של הגיהנם המפריד בין הדבקים בין איש לאשתו במושגי הפרט ובין קוב"ה וכנסת ישראל במושגי הכלל. ואכן בדברי חז"ל אנו מוצאים התייחדות של הגיהנם לחטאי הכעס והתאוה. על הכעס שנינו בנדרים כב.

"אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו. שנאמר 'והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך'. ואין רעה אלא גיהנם, שנאמר 'כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה'".

ובענין התאוה שנינו בסוטה ד:

" יד ליד לא ינקה, אמר רב כל הבא על אשת איש אפי' הקנהו להקב"ה שמים וארץ כאברהם אבינו, דכתיב ביה 'הרימותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ', לא ינקה מדינה של גיהנם".

ועתה באים אנו ליישב את ענינו של המולך ושייכותו לפתח הגיהנם.

נחלקו רבותינו הראשונים מפרשי התורה אם עבודת המולך היתה העברה בלבד, או שריפה ממש²⁵. אנו נלך בדרכם של המפרשים שריפה כפשוטה. ונשאל כיצד יעלה על הדעת שימסור אדם את בנו, פרי בטנו לשריפה ביד כומרי עבודה זרה? ואם ניישב שמפחד האליל וזעמו עשו כן, או שהוכרחו על ידי הכמרים. כיצד נבין את נתינת בני המלכים למולך (מלכים ב' טז, ג' לגבי אחז ו-כא, ו' לגבי מנשה).

יתכן שאפשר לפרש את הדברים על פי הפסוקים ביחזקאל טז, כ'-כא'.

"ותקחי את-בְּנֵיךָ ואת-בְּנוֹתֶיךָ אֲשֶׁר יִלְדְּתָ לִי וּתְזַבְּחִים לָהֶם לְאֵכוֹל הַמֶּעֵט מִתְזַנְּוֹתֶיךָ: וּתְשַׁחֲטִי אֶת-בְּנֵי וְתִתְּנִים בְּהַעֲבִיר אוֹתָם לָהֶם".

במִשְׁלוֹ של יחזקאל האשה הבוגדת מקריבה למולך את בני בעלה הראשון. יתכן שכן נהגו מלכים ושרים ואפילו אנשים פשוטים, שהיו נותנים בנים לא חוקיים (כאלו שנולדו מאיסורי עריות²⁶ וכדומה) למולך וכך תובן הסמיכות של איסור המולך לסוף פרשת

²³ ואע"פ שבדברי הגר"א לעיל נזכרו הכעס והתאוה כאש ומים זהו כשמיוחסים זה כנגד זה אך בשניהם יש את בעירת הַיֵּצֶר, ונמשלה גם התאוה באש וכדאיתא במשלי ו', כז-כט "הַיִּחְתָּה אִישׁ אִשׁ בְּחִיקוֹ וּבְגִדָיו לֹא תִשְׂרַפְּנָה: אִם-יִהְיֶה אִישׁ עַל-הַגְּחָלִים וְרָגְלָיו לֹא תִכְוִינָה: כֵּן הִבָּא אֶל-אִשׁ רָעָהּ לֹא יִנְקָה כָּל-הַנֶּגַע בָּהּ". ובמה שנאמר בגמ' שאש של אשה קשה יותר כן כתב הגר"א במשלי ב', יב' ז"ל "בסט"א הוא ג" כ דכורא ונוקבא והם סוד תאווני וכעסני והתאוה יותר גרוע מן הכעס".

²⁴ ובעירובין מא: לגבי ג' שאינם רואים פני גיהנם נאמר 'ויש אומרים אף אשה רעה' והענין כדאיתא ביבמות סג: 'כמה רעה אשה רעה שגיהנם נמשלה בה' ומבואר עם דברינו שזהו ענין הגיהנם.

²⁵ עיין רמב"ן לויקרא יח, כא', שהאריך בכל הראיות לצדדי המחלוקת.

²⁶ גילוי עריות היה קיים בחצרותיהם של הרשעים שבמלכים כדאיתא בסנהדרין קג: לגבי אמון שבא על אמו. אפשר גם שהיה המלך הרשע בא על נשות עבדיו וכדומה כשם שהיה מצוי אצל רשעי אומות העולם.

עריות²⁷.

מתבאר על פי דברינו, שעבודת המולך קשורה בשתי העברות גילוי עריות ושפיכות דמים (וכמובן עבודה זרה), שהם ראשי העברות של הכעסני (שבשיאו מגיע לשפיכות דמים) והתאווני (שפסגתו היא גילוי עריות).

עתה מבואר מקומו של גיהנם במרכז עבודת המולך כראש לשתי בחינותיו של הגיהנם.

אפשר שבזה יתבארו דבריהם של אביי ורבא, אביי מדגיש את שתי המדורות שלעניות דעתנו קשורות לשני היצרים שנמשלו באש וביניהם עובר הקרבן שנשלט על ידן. לעומתו רבא מדגיש את האש שמתחת הרומזת לפתחו של הגיהנם הפעור מתחת²⁸ לעבודה זרה זו.

עלים של תקוה

לא נותר לנו אלא לפרש לפי המדרש את משמעות כשרותם של ציני הר הברזל ואת החילוק המצוי בגמרא בין לולב שכל שדרתו מכוסה בעלים לבין זה ששדרתו חשופה (בלשון הגמרא²⁹ : "אמר אביי לא שנו אלא שראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה אבל אין ראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה פסול").

נראה שעל פי דרשתו של רבי מריון בשם רבי יהושע בן לוי מבטאת ההלכה של 'ציני הר הברזל כשרות', את הקביעה שגם הלכודים ברשתו של היצר יכולים הם להתקרב ואין בכוחה של אותה האש המפרידה בינם לבין קונם לדחותם מחוץ למחנה עובדי ה'.

יתכן שעל פי זה יובן ענינם של עלי הלולב, העלים הם לבושו של האילן ומהוים משל לבושים הרחוניים של האדם שהם המצוות.

[המקור להיות המצוות לבושים לאדם בזכריה ג', ד' "וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֱלֹ-הֵעֲמִידים לְפָנָיו לֵאמֹר הִסִּירוּ הַבְּגָדִים הַצְּאִים מֵעֲלֵיו וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי הָאֵה הָעִבְרִיתִי מֵעֲלֶיךָ עֹנֶנְךָ וְהִלְבַּשׁ אֶתְךָ מִחֻלְצוֹת" ובתרגום יונתן שם "חֲזִי דְאֲדַעִיתִי מִנְךָ חוֹבְךָ וְאֲלִבִּישֶׁתְּךָ זָכוֹן"].

עוד לגבי שייכות העלים לענין המצוות איתא בגמ' חולין צב. :

"אמר רבי שמעון בן לקיש אומה זו כגפן נמשלה זמורות שבה אלו בעלי בתים אשכולות שבה אלו תלמידי חכמים עלין שבה אלו עמי הארץ, קנוקנות שבה אלו ריקנין שבישראל".

ובביאור הגר"א למשלי ל', כה'-כח' כתב :

²⁷ עיין לעיל בשאלה הראשונה בפיסקא 'התפת'.

²⁸ הגיהנם בלשון המקרא ובחידות חכמינו נמשל בתחתיות הארץ.

²⁹ סוכה לב. .

"בעלי מצוות נקראים עמי הארץ שכל מעשה המצוות מן הארץ".

על פי דברי הגר"א מבואר שהעלין במשל הגפן, הם בעלי המצוות (וכך מוכח שהלא הריקנין הם הקנוקנות).

מכל הנזכר נראה שאפשר לבאר, שענין העלין המכסין את השדרה מורה על השייכות המוחלטת למצוות ה', אעפ"י שמעטות בלבד ישנן בידו של האדם. שייכות זו היא המכשירתו לבוא לפני ה' ולהתקבל ברצון³⁰.

³⁰ רעיון דומה ביחס לפושעי ישראל מופיע במדרש לגבי הערבה הרומזת לריקנים שבישראל, ועסכל זה היא מקובלת לפני ה' כאחד מארבעת המינים.